РОЗДІЛ 4
ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 347.77
DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-6/20

РОЛЬ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ

THE ROLE OF COMMERCIAL COURTS IN ENSURING THE EFFICIENCY OF BANKRUPTCY PROCEDURES IN UKRAINE

Копитова О.С., д.ю.н.,
доцент кафедри економіко-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права і психології Національної академії внутрішніх справ,
старший дослідник, суддя у відставці

Шелепа А.А., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем державотворення та правозастосування
Навчально-науковий інститут права і психології Національної академії внутрішніх справ,
суддя у відставці

Актуальність дослідження зумовлена нагальною потребою вдосконалення процедур банкрутства в умовах економічної нестабільності та збільшення кількості справ про неплатоспроможність. Господарські суди відіграють ключову роль не лише у формальному застосуванні законодавства, а й у формуванні єдиної правозастосовної практики, що сприяє зміцненню правової визначеності та довіри до судової системи. Суттєвими викликами залишаються завантаженість судів, неоднозначне тлумачення окремих норм Кодексу України з процедур банкрутства, а також недостатній рівень комунікації між учасниками процедури. За результатами наукового дослідження запропоновано класифікацію повноважень суду з врахуванням положень Господарського процесуального кодексу України та Кодексу України з процедур банкрутства. Визначено, що роль суду у провадженні справ про банкрутство є фундаментальною та багатогранною, охоплюючи всі етапи – від відкриття справи до ліквідації боржника. Проаналізовано, що господарські суди, відповідно до чинного законодавства, наділені повноваженнями розглядати як основну справу про банкрутство, так і супутні майнові спори, що дозволяє досягти єдності провадження та уникнути фрагментації судового процесу. Таким чином, стаття спрямована на виявлення чинників, що впливають на ефективність розгляду відповідних справ, та класифікацію повноважень суду при розгляді справ про банкрутство. Методологічну основу дослідження становлять системний, формально-правовий та порівняльно-правовий методи, які дозволяють комплексно оцінити діяльність суду у процедурах банкрутства. У роботі охарактеризовано позитивні тенденції в судовій практиці, зокрема зростання спеціалізації суддів, та визначено напрямки для подальшого розвитку правозастосування в межах процедур неплатоспроможності. Теоретичне значення полягає у поглибленні наукового розуміння повноважень господарських судів у сфері банкрутства. Практичне значення наукового дослідження полягає у формуванні орієнтирів для подальшого вдосконалення ролі суду в процедурі банкрутства.

Ключові слова: господарські суди, банкрутство, неплатоспроможність, судова практика, боржник, кредитор, захист прав кредитора, задоволення вимог кредиторів, санація, ліквідація, економічна стабільність.

Relevance of the study is determined by the urgent need to improve bankruptcy procedures amid economic instability and an increasing number of insolvency cases. Commercial courts play a key role not only in the formal application of legislation but also in the formation of a unified law enforcement practice, which contributes to strengthening legal certainty and trust in the judicial system. Significant challenges remain, including court overload, ambiguous interpretation of certain provisions of the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures, as well as insufficient communication among participants in the procedure.

Based on the results of the scientific research, a classification of court powers has been proposed, taking into account the provisions of the Commercial Procedural Code of Ukraine and the Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures. It has been established that the role of the court in bankruptcy proceedings is fundamental and multifaceted, covering all stages – from the opening of a case to the liquidation of the debtor's assets. It is analyzed that commercial courts, in accordance with current legislation, are empowered to consider both the main insolvency case and related property disputes, which enables achieving procedural unity and avoiding fragmentation of the judicial process.

Thus, the article aims to identify factors influencing the efficiency of case consideration and to classify the court's powers in bankruptcy proceedings. The methodological basis of the study includes systemic, formal-legal, and comparative-legal methods, which allow for a comprehensive evaluation of judicial activity in bankruptcy procedures. The study characterizes positive trends in judicial practice, in particular the increase in judges' specialization, and defines directions for further development of law enforcement within insolvency procedures.

Theoretical significance lies in deepening the scientific understanding of the powers of commercial courts in the field of bankruptcy. The practical significance of the scientific research consists in forming guidelines for further improvement of the court's role in bankruptcy procedures.

Key words: commercial courts, bankruptcy, insolvency, judicial practice, debtor, creditor, protection of creditor's rights, satisfaction of creditors' claims, liquidation, economic stability.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації економіки України, що супроводжується фінансовою нестабільністю, високим рівнем корпоративної заборгованості та потребою у справедливому перерозподілі активів неплатоспроможних суб'єктів господарювання, особливого значення набуває ефективність процедур банкрутства. Кодекс України з процедур банкрутства, що набув чинності у 2019 році, започаткував низку системних змін, спрямованих на вдосконалення правового механізму ліквідації або відновлення платоспроможності боржників. Забезпечення прав та інтересів всіх учасників процедури банкрутства є пріоритетним завданням господарських судів, які сьогодні є ключовим елементом у системі правосуддя України, здатним гарантувати справедливий

і збалансований розгляд справ про банкрутство. В умовах складності та багатогранності процедур банкрутства суди покликані забезпечувати рівні умови для кредиторів, незалежно від їх виду та розміру кредиторських вимог, боржників, арбітражних керуючих та інших зацікавлених осіб, що передбачає активну роль у запобіганні зловживанням процесуальними правами, зменшенні ризиків шахрайства та недобросовісної поведінки.

Разом із тим, на практиці спостерігається низка проблем, пов'язаних із неуніфікованою судовою практикою, надмірним навантаженням на суддів та процесуальними зловживаннями з боку учасників провадження, що в непоодиноких випадках призводить до затягуванням розгляду справ, Ці фактори істотно знижують ефективність реалізації процедур банкрутства, поглиблюючи ризики для економічної стабільності та правової визначеності в державі.

Таким чином, дослідження ролі господарських судів у забезпеченні ефективного функціонування системи банкрутства є надзвичайно актуальним як з теоретичної точки зору, так і з практичної. Забезпечення належного судового контролю за процедурами банкрутства сприяє підвищенню довіри до правової системи та стабільності економічних відносин. Водночас, запровадження механізмів ефективного провадження у сфері банкрутства є необхідною умовою для розвитку інвестиційного клімату та підтримки підприємницької ініціативи в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу дослідження становлять праці вітчизняних науковців у сфері господарського, господарського процесуального права та корпоративного права. Серед українських науковців, у коло наукових інтересів яких входять вказані питання, варто відзначити О.М. Бірюкова, О.М. Борєйко, О.В. Дзеру, В.С. Щербину, Р.А. Майданика, І.В. Спасибо-Фатєєву, С.В. Жукова, Б.М. Полякова, які зробили вагомий внесок у розробку концепції правового регулювання банкрутства, функціональної ролі суду в господарському процесі, а також у формування підходів до балансування інтересів сторін у процедурі неплатоспроможності

Метою статті є визначення ролі господарських судів у забезпеченні ефективності процедур банкрутства в Україні, аналіз їх повноважень та функцій у межах чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Єдиним органом в Україні, наділеним повноваженнями щодо розгляду справ про банкрутство, є господарський суд, який відіграє центральну роль у забезпеченні балансу між публічними та приватними інтересами в межах процедур банкрутства. Судова інституція, реалізуючи свої повноваження, зобов'язана гарантувати дотримання принципів законності, правової визначеності, пропорційності, черговості та справедливості при задоволенні вимог кредиторів, забезпечуючи основну мету інституту банкрутства – збереження життєздатних господарських одиниць і створення умов для відновлення їх платоспроможності поряд зі справедливим задоволенням вимог кредиторів. Як слушно зазначає О.В. Щербанюк, завдання суду полягає у пошуку оптимального співвідношення між суспільними потребами, інтересами держави та правами конкретного суб'єкта господарювання – юридичної чи фізичної особи, що перебуває у стані неплатоспроможності. При цьому суд повинен діяти таким чином, аби не допустити домінування публічного інтересу до ступеня повного ігнорування приватного, водночас не допускаючи і надмірного пріоритету останнього за рахунок суспільної чи державної необхідності [1, с. 66].

Згідно з пунктом 8 частини 1 статті 20 ГПК України господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема, справи про банкрутство (неплатоспроможність) та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника [2]. Відповідно до частини 9 статті 30 Господарського процесуального кодексу України, справи, передбачені пунктами 8 та 9 частини першої статті 20 цього Кодексу, розглядаються господарським судом за місцем знаходження боржника. Згідно з частинами 1 і 2 статті 7 Кодексу України з процедур банкрутства, спори, в яких стороною є боржник, розглядаються господарським судом з урахуванням правил Господарського процесуального кодексу України та особливостей, визначених цією статтею. Господарський суд, який розглядає справу про банкрутство, у межах цієї справи вирішує всі майнові спори, в яких стороною виступає боржник, а також спори щодо його майна, спори про визнання недійсними результатів аукціонів, будь-яких правочинів, укладених боржником, спори про повернення або витребування майна боржника чи відшкодування його вартості, спори про стягнення заробітної плати, поновлення на роботі посадових і службових осіб боржника та інші вимоги, що пред'являються до боржника. Крім того, відповідно до частини 3 статті 7 Кодексу України з процедур банкрутства, матеріали справ щодо майнових спорів, у яких стороною є боржник, і провадження за якими було відкрито до початку провадження у справі про банкрутство, направляються до господарського суду, який веде справу про банкрутство, для розгляду по суті в межах цієї справи.

На підставі наведених норм Господарського процесуального кодексу України та Кодексу України з процедур банкрутства можна запропонувати логічну класифікацію видів повноважень господарського суду у справах про банкрутство, поділивши їх за характером процесуальної діяльності та предметом спору:

1. Процесуальні повноваження (загальні): відкриття провадження у справі про банкрутство; залучення учасників до провадження (арбітражного керуючого, кредиторів, боржника тощо); здійснення судового контролю за перебігом процедур банкрутства (розпорядження майном, санації, ліквідації); затвердження або відхилення планів санації; затвердження звіту ліквідатора та припинення провадження у справі про банкрутство, тощо.

2. Матеріально-правові (юрисдикційні) повноваження. Це повноваження щодо розгляду спеціальних категорій спорів, які виникають у межах справи про банкрутство:

а) спори (майнові), в яких стороною виступає боржник, а також спори щодо його майна: вимоги поточних кредиторів до боржника щодо погашення заборгованості; витребування або повернення майна боржника, яке перебуває у третіх осіб незаконно; відшкодування вартості майна боржника, тощо;

б) спори щодо правочинів боржника: визнання недійсними договорів (правочинів), укладених боржником; спори щодо визнання недійсними результатів аукціонів, пов'язаних з продажем майна;

в) трудові спори: стягнення заробітної плати працівниками боржника; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника.

3. Координаційні повноваження: прийняття на розгляд та концентрація в межах основної справи про банкрутство матеріалів інших судових справ щодо боржника, відкритих до порушення провадження у справі про банкрутство (ч. 3 ст. 7 КУПБ); забезпечення єдності провадження, що виключає паралельний розгляд майнових спорів в інших судових органах.

Класифікація повноважень господарського суду у справах про банкрутство дозволяє систематизувати його функції як судового органу, який не лише здійснює про-

цесуальне провадження, але й виконує низку специфічних юрисдикційних функцій, пов'язаних із фінансовими, майновими та трудовими аспектами правовідносин боржника. Така класифікація також допомагає оцінити комплексність і глибину втручання суду в економічну долю суб'єкта господарювання у кризовому стані.

Оцінюючи повноваження господарського суду в процедурах банкрутства, важливо розуміти, що вони реалізуються не ізольовано, а в межах певних функціональних напрямів, які визначають зміст та характер судової діяльності. Повноваження є інструментами реалізації функцій, тому для повного усвідомлення ролі господарського суду у справах про неплатоспроможність доцільно перейти до аналізу його функціонального призначення. Такий підхід дозволяє вийти за межі формального переліку компетенцій і осмислити глибину правового впливу суду на перебіг і результати процедур банкрутства. У науковій літературі відсутній єдиний підхід щодо визначення кількісного складу функцій судової влади, зокрема господарських судів. Одні науковці розглядають судову функцію як єдину й основну – здійснення правосуддя, що відображає природу судової діяльності. Інші науковці, поряд із зазначеною основною функцією, виокремлюють також низку супутніх або похідних функцій, серед яких називають регулятивну, охоронну, організаційну, профілактичну (виховну) тощо. Так, на думку Н.В. Іванюти, діяльність господарського суду охоплює три ключові функціональні напрями: насамперед, функцію здійснення правосуддя, яка є фундаментальною та виокремлює суд як особливий орган у системі державної влади, і реалізується через розгляд і вирішення спорів у межах встановленої компетенції; по-друге, функцію відтворення, що полягає у здатності судової системи забезпечувати безперервність та стабільність здійснення правосуддя через ефективну взаємодію між інстанціями та ухвалення судових актів високої якості; по-третє, організаційну функцію, яка виявляється у впорядкованій, процесуально визначеній діяльності суду щодо забезпечення належного розгляду справ, включаючи процесуальну дисципліну, регламентацію судового провадження та дотримання процедурних гарантій. Такий багатофункціональний підхід до розуміння природи господарського суду дозволяє комплексно охопити всі аспекти його діяльності, як формально-юридичні, так і інституційно-організаційні [3, с. 165].

Роль суду у провадженні справ про банкрутство є фундаментальною та багатогранною, охоплюючи всі етапи – від відкриття справи до ліквідації боржника. На стадії відкриття провадження у справі про банкрутство суд перевіряє наявність формальних і матеріально-правових підстав для відкриття провадження, визначає обсяг і характер заборгованості, встановлює, чи є вона безспірною, підтвердженою документально та такою, що підлягає стягненню. На цій стадії суд ухвалює рішення про відкриття провадження, вводить мораторій на задоволення вимог кредиторів і призначає арбітражного керуючого (розпорядника майна), який буде здійснювати управління активами боржника до наступного етапу [4].

На стадії розпорядження майном, суд контролює дії арбітражного керуючого, затверджує реєстр вимог кредиторів, розглядає заяви про включення до нього, вирішує спори щодо правочинів боржника, вживає заходів щодо витребування або повернення майна, що вибуло з володіння боржника з порушенням закону. Суд також здійснює процесуальну перевірку правомірності поведінки учасників справи, захищає інтереси дрібних або забезпечених кредиторів, розглядає клопотання про санацію або укладення мирової угоди [5, с. 9].

На стадії санації (фінансового оздоровлення), родь суду зосереджується на схваленні плану санації, який подається учасниками процедури, та на подальшому контролі за його виконанням. Суд слідкує за тим, щоб заходи з відновлення платоспроможності не порушували прав кредиторів і відповідали критеріям реалістичності, економічної доцільності та правової безпеки. У випадку невиконання плану санації суд має право змінити процедуру або визнати її неуспішною й перейти до ліквідаційної стадії.

На стадії ліквідації, господарський суд визначає строк, протягом якого ліквідатор зобов'язаний здійснити ліквідацію боржника, ухвалює рішення про порядок задоволення вимог кредиторів, контролює продаж майна боржника, розглядає спори щодо розподілу активів, а також діє як арбітр при вирішенні конфліктів між учасниками процедури. Суд також заслуховує звіт ліквідатора та затверджує його дії [6].

На завершальній стадії процедури суд ухвалює рішення про закриття провадження у справі про банкрутство, виносить ухвалу про завершення ліквідаційної процедури та закриття провадження у справі про банкрутство, здійснює правову оцінку виконаних дій арбітражного керуючого, ухвалює рішення щодо подальшого статусу боржника або вживає заходів щодо реєстраційного обліку змін.

Таким чином, на кожній стадії провадження господарський суд виступає не лише як процесуальний арбітр, а як гарантія правової визначеності, справедливості, рівноваги інтересів та ефективного функціонування інституту банкрутства.

На сьогоднішній день, в Україні створено базові інституційні та процесуальні засади для ефективного розгляду справ про банкрутство, зокрема через ухвалення Кодексу України з процедур банкрутства, який забезпечив систематизацію та уніфікацію процедур, а також визначив суд як центрального суб'єкта, відповідального за контроль процесу. Господарські суди, відповідно до чинного законодавства, наділені повноваженнями розглядати як основну справу про неплатоспроможність, так і супутні майнові спори, що дозволяє досягти єдності провадження та уникнути фрагментації судового процесу. Застосування електронного правосуддя, включаючи подання документів через електронні сервіси та участь у засіданнях в режимі відеоконференцій, створює передумови для підвищення прозорості та оперативності розгляду. Однак, наявність технічних збоїв, обмежений функціонал та недостатня адаптованість судів до цифрових інструментів свідчать про потребу в суттєвому вдосконаленні цієї системи. У практиці господарських судів спостерігається обмежене використання механізмів досудового врегулювання, попри те, що інститут медіації у справах про банкрутство є поширеним і результативним у країнах з розвиненою правовою системою, де він дозволяє уникнути затяжних конфліктів і досягати компромісних рішень без надмірного процесуального навантаження [7, с. 170]. Арбітражні керуючі залишаються однією з ключових фігур у процедурі, але відсутність постійної перепідготовки, слабкий інструментарій державного контролю за їхньою діяльністю створюють ризики неефективності або навіть зловживань, що вимагає запозичення європейських стандартів підготовки та оцінки якості їхньої роботи [8].

Крім того, для підвищення ефективності процедур банкрутства в Україні варто зосередитися на впровадженні сучасних підходів, які вже довели свою результативність у міжнародній практиці. Передусім, необхідно налагодити системний моніторинг, що передбачає регулярний збір статистики щодо тривалості процедур, рівня задоволення вимог кредиторів і подальшого функціонування підприємств після завершення процедур. Такий підхід дозволить бачити реальну картину, робити висновки та вчасно реагувати на проблемні питання в процесі банкрутства.

Цифровізація має стати не просто додатковим інструментом, а основою для підвищення прозорості та ефективності всіх етапів процедур. Інтегровані електронні реє-

стри, синхронізовані з майновими та фінансовими базами, відкриють доступ до важливої інформації як для держави, так і для громадськості, забезпечивши належний контроль і зменшивши простір для зловживань.

Не менш важливим є розвиток механізмів альтернативного врегулювання спорів, які допоможуть уникнути зайвих судових витрат і пришвидшити досягнення згоди між сторонами. А використання міжнародних індикаторів, таких як стандарти Світового банку чи OECD, дозволить оцінювати українську систему на глобальному рівні, виявляти її сильні та слабкі сторони, а також запозичувати позитивний досвід [9, с. 45].

Такі заходи, на нашу думку, створить передумови для перетворення банкрутства з формальної процедури на ефективний механізм відновлення економічної життєздатності бізнесу.

Висновки. Господарські суди є ключовим елементом у забезпеченні ефективності процедур банкрутства в Україні, виступаючи головним інструментом реалізації правових механізмів, спрямованих на відновлення платоспроможності боржника або ж на максимальне задоволення вимог кредиторів у разі неплатоспроможності. Ефективність функціонування судів у цій сфері безпосередньо впливає на динаміку відновлення економічної стабільності як окремих підприємств, так і економіки країни в цілому. Важливим є те, що господарські суди забезпечують баланс інтересів усіх учасників процесу банкрутства, здійснюючи контроль за законністю та справедливістю прийнятих рішень, а також за дотриманням строків і процесуальних норм, що знижує ризики зловживань і затягування процесу. Сьогодні, виклики, пов'язані із завантаженістю судів, неоднозначністю тлумачення окремих положень Кодексу України з процедур банкрутства, а також недостатньою координацією між судами та іншими учасниками процедури, залишаються суттєвими перешкодами для досягнення максимальної ефективності. Попри ці виклики, спостерігається поступове вдосконалення судової практики, що полягає у більш послідовному застосуванні норм Кодексу України з процедур банкрутства, підвищенні якості судових рішень та зростанні рівня спеціалізації суддів у справах про неплатоспроможність. Таким чином, роль господарських судів полягає не лише у формальному застосуванні норм права, але й у формуванні ефективної правової культури, яка б сприяла швидкому та справедливому вирішенню спорів, пов'язаних з банкрутством, підтримуючи економічну стабільність та розвиток бізнес-середовища в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щербанюк О. В. Роль органів правосуддя в забезпеченні балансу приватних та публічних інтересів. *Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.* Серія «Правознавство». 2013. Вип. 714. С. 65–69.

2. Господарський процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1992, № 6, ст. 56. 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n1636

3. Іванюта Н. В. Методологічний аналіз діяльності господарського суду. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 162–166.

4. Нові правила відкриття провадження про банкрутство: ласкаво просимо? URL: https://equity.law/press-center/publications/877.html

5. Підгородецька А. Реформування системи неплатоспроможності: антикорупційна спрямованість Кодексу України з процедур банкрутства. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей* / За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. К.: Алерта, 2019. 216 с.

6. Собяніна О.В. Ліквідаційна процедура в процесі банкрутства юридичної особи. URL: https://consultant.net.ua/consultant-article/3864

7. Васьковський О. Судові процедури у справах щодо платоспроможності та банкрутства юридичних осіб: сутність. *Право України*. 2021. № 7. С. 169–187.

8. Як працює система арбітражних керуючих у Франції. URL: https://borgexpert.com/borh-review/ohliad-rynkiv/iak-pratsiuie-systema-arbitrazhnykh-keruiuchykh-u-frantsii#google_vignette

9. Булижин І.В. Правове регулювання процедур банкрутства у країнах Європейського Союзу. *Приватне та публічне право*. 2017. № 4. С. 44–47.